

SVIZRA-ITALIA

La cuntrabanda sur il Pass da l'Umbrail in Val Müstair. Cun ün jeep gniva la marchanzia transporteda sü dal pass.

FOTO MAD/FADRI CAZIN

Süls stizis da la cuntrabanda

Chi chi vuless cumbiner üna gita cun fats istorics da la vita al cunfin traunter la Svizra e l’Italia, po uossa piglier in maun la guida «Schmuggellandschaften». Quella cuntegna 42 propostas per gitas chi seguan als stizis da la cuntrabanda. La guida nu muossa be las rutas chi gnivan druvedas per fer affers sur cunfin. Ella quinta eir cu cha las regiuns da cunfin s’haun sviluppadas socielmaing ed economicamaing cun e sper la cuntrabanda.

ANNA BOTT/FMR

PUTER

La guida «Schmuggellandschaften» – publichea e preschanteda d’incuort – cuntegna propostas per gitas süls stizis da la cuntrabanda traunter la Svizra e l’Italia. Cun quista publicaziun as po ir a spass legiand al cunfin dal Tessin, dal Vallais e dal Grischun. Sün passa 400 paginas as dedichescha la guida als pü importants aspets da l’istorgia da la cuntrabanda. Observaziuns da perdütas da quel temp e fotografias reras daun ün palc a l’istorgia ed eir a las legendas intuorn la cuntrabanda. Ma al listess mumaint es que üna guida da muntagna. Insembel cun ünbesch otras auturas ed autuors haun Dominik Siegrist e Franz Ebner publicho ün cudesch chi cuntegna 42 differentas rutas. Davous mincha ruta as zoppan legendas e fats istorics davart la cuntrabanda traunter la Svizra e l’Italia e traunter ils ans 1861 e 1975.

Il cunfin traunter vardet e legendas

Dapü cu ün tschientiner tuchaiva la cuntrabanda cun prodots scu per exaimpel cigarettas u café tal minchadi economic al cunfin da la Svizra dal Süd. Zieva la Seguonda Guerra mundielä es la cuntrabanda gnida legaliseda in Svizra vers l’Italia suot il titul «Export II». In Italia però d’eira que aunch’adüna scumando, uschè cha las marschas sun restedas otas ed ils affers da la cuntrabanda giraivan bain.

Las istorgias intuorn las 42 rutas haun tenor las auturas es ils autuors adüna da chefer cun istorgias schmanchedas u s-chatschedas cun l’ir dal temp. Dumandand a perdütas esa però gratagio da chatter surpraisas, rampigns dramatics ed eir anecdotes amüsantas. Sper chapitels tematics as chatta que eir fotografias, cartas ed infurmaziuns da gitas i’l cudesch.

Traunter oter vain quinteda l’istorgia da la cuntrabanda our da la perspectiva da duonnas. Caterina Della Vedova quinta per exaimpel cu ch’ella purtaiva già ill’eted da 14 ans sias prümas «bricollas» sur cunfin. Eir a pled vain Celesta Aggioni chi ho pütost algordanzas negativas vi dal temp da la cuntrabanda. Irma Rinaldi es gnida schluppateda l’an 1964, in l’eted da 25 ans, dad üna guardia da finanza. A nun es më gnieu sclarieu, scha que d’eira ün accidaint u na.

Che cha l’AVS ho da chefer culla cuntrabanda

Per glieud chi vivaiva in vicinanza dals cunfins d’eiran ils affers clandestins in connex culla cuntrabanda üna necessited economica chi güdaiva a bgeras famiglias da survivor. Zieva la Seguonda Guerra mundielä as ho la cuntrabanda sviluppada fermamaing fin dals ans 1970. A la fin gniva dafatta ütiliso ün suotmarin aint il lej da Lugano u elicopters, e la cuntrabanda es dafatta gnida legaliseda.

Ils richevs da la cuntrabanda gnivan fats da tuottas duos varts dal cunfin traunter la Svizra e l’Italia. Cun que cha l’export u l’import purtaivan marschas per roba da cuntrabanda da tuottas duos varts nu gniva neir na piglio memma stip la controlla a la duana. La cuntrabanda gniva tolereda lösch. A do però pochass fotografias chi mussessan cumprouvas u documainta da la cuntrabanda. Da fer fotografias cun apparaturas pü u main mobilas d’eira pussibel pür davent dals ans 1950.

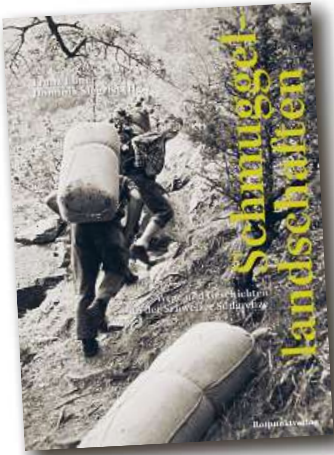
Ils affers chi pertuchaivan il prüm pütost las regiuns dal cunfin s’haun alura müdos in affers chi d’eiran insomma eir profitabels pel stedi svizzer. L’AVS (la sgüraunza per vegls e survivaints) es gnida fundeda zieva la Seguonda Guerra mundielä da l’an 1948. Las taxas sün profits da venditas dad alcohol e cigarettas sun stoss ils prüms raps chi haun güdo a funder quella sgüraunza. Dunque d’eiran ils richevs da la cuntrabanda – da quel temp alura leghela e numneda «Export II» – a la fin dals quints il chapitel da partenza per finanziaier l’AVS.

Buns affers aunch’hoz

L’imägi dals cuntrabandiers cun mustazs e chapè vain aunch’hoz romantiso. Il prototip dal cuntrabandier – pü bod üna persunalited reela al cunfin – as vezza hoz magari sün prodots regiunels. Vschinaunchas al cunfin vendan caffè u cigarettas da cuntrabanda aunch’hoz. Tuot leghelmaing. La roba da cuntrabanda ho üna sort status da cult. Cun mustazs ed il chapè da chatscha figüreschan ils cuntrabandiers simbolicaing süls prodots da minchadi. Dunque as po dafatta hozindi auncha fer buns affers cun roba da cuntrabanda.

Ed eir pel turissem illas Alps sun las rutas da pü bod interessantas e daun la pussibilitad da

cumbiner activiteds illa natüra cun l’istorgia sociela ed economica dals contuorns. E precis quista cumbinaziun dad istorgia e sendas zuppedas spordscha il cudesch «Schmuggellandschaften». Da scuvrir tuot que es bod uschè aventürus scu la cuntrabanda svesch da sieu temp. Ma be bod.

La guida «Schmuggellandschaften» da Franz Ebner e Dominik Siegrist.

FOTO MAD/ROTPUNKTVERLAG

La cuntrabanda tanter la Val Müstair ed il Vnuost

Chi chi vöul scuvrir ils stizis da la cuntrabanda al cunfin da la Val Müstair e dal Vnuost: Il cudesch «Schmuggellandschaften» vain preschanto in gövgia, ils 16 lügl 2026 illa Chasa Jaura a Valchava. Ils editurs Dominik Siegrist e David Spinnler sun preschaints e staun a disposiziun per ulteriuras dumandas a partir da las 20.30. Per quels chi vöglian metter sül güvè svesch üna pitschna buscha e fer üna gita sülla ruta da la cuntrabanda: i’l ram dal StilZ Festival la fin d’eivna dals 24 fin als 26 lügl as po fer üna gita da not sülla ruta da cuntrabanda dal Piz Chavalatsch sur cunfin giò Stilfs aint il Vnuost. (cdm/fmr)

MARATON DA VELO ENGIADINA

Giubileum cun success

Il 20avel Maraton da velo Engiadina dals 3 fin als 5 lügl 2026 es stat ün grond success. Quai scriva l’organisaziun da Turissem Engiadina Scuol Samignun Val Müstair in üna comunicaziun a las medias. Cun var 1350 partecipants e partecipantas da la Svizra e da l’exteriur tira il comitè d’organisaziun ün bilantsch ourdvar positiv. Dürant trais dis es Zernezh stat plainamaing suot l’insaina dal ciclissem. 150 curridurs e curriduras han absolt in venderdi il prolog, var 1045 in sonda il traget «La Cuorta» e 900 s’han miss in dumengia a la partenza da l’etappa rojala pretensiusa «La Svizra».

Il president dal comitè d’organisaziun Flurin Bezzola as muossa plainamaing cuntaint: «Il 20avel Maraton da velo Engiadina ha pudü gnir realisà sco previs.» La cuorsa cun start e böt a Zernezh ha funcziunà sainza gronds accidaints. Grazcha ad üna coordinaziun e diversass masüras da sgürezza ha tuot funcziunà sco planisà, ha el dit invers RTR.

Pro’ls homens haja tenor la comunicaziun dat pro tuot las trais cuorsass ün podest plainamaing svizzer. Pro las duonnas ha l’Austriaca Melanie Geiger dominà tuot las cuorsass. Ella ha eir guadagnà il premi da muntogna. Pro’ls homens es quel i a Calvin Schneider. Ils plü svelts Engiadinais sun stats Flavia Toutsch da Zernezh e Jelle Looijen da Malögia. (rtr/cdm/fmr)

LITTERATURA

Il debut liric da Nina Dazzi

La Chasa Editura Rumantscha publichescha cun «Papardets» il prüm poemari da l’autura putera Nina Dazzi. La collecziun unescha var 70 poesias ed invida a las lecturas ed als lectuors a fer ün viedi poetic tres spazis interns e cuntredgias luntanass.

CDM/PL/FMR

PUTER

Cun «Papardets» preschainta Nina Dazzi sieu prüm poemari autonom. Daspö passa trais decenniss scriva l’autura da l’Engiadina’Ota poesias e prosa cuorta. La Chasa Editura Rumantscha preschainta cun quist’ediziun üna selecziun da sia lavur lirica.

Pleds scu nudritüra

La poesia da Nina Dazzi do a la lingua üna forza existenziela. In «Papardets» dvaintan pleds, purtrets ed algordanzas ün nudrimaint per cuntanter ils differents desideris e las fams da la vita. Il cudesch cumpiglia var 70 poesias in tschinch chapitels tematics. Ün motiv centrel fuorman l’increschantüna pel luntan e’l viager. Las poesias mainan a Cuba, in Spagna u in Irlanda, ma eir tres spazis d’algordanza e tres la cuntredgia engiadinaisa chi’s müda i’l decuors da las stagions.

Ils vers da Nina Dazzi, chi sun suvenz redüts fermamaing, vivan da purtrets sensuels, da spustamaints sonors e da colliaziuns surpudentass. Cuntredgias maritimas ed alpinas dvaintan spazis da resonanza da viedis interns. Uschè nascha ün imaginari da granda aviertezza e da traunteraint tuns fins, magari critics – profund e plain fam da la vita.

Seria classica in nouv vstieu

L’ediziun vain completteda d’ün pled accompagnant dad Annetta Ganzoni chi ho eir procuro pel lectorat. Il correctorat ho surpiglio Michele Badilatti. Cun «Papardets» sviluppa la Chasa Editura Rumantscha inavaunt la cumparsa da sia seria principela. Il concept grafic surlavuro deriva da Theres Jörger, André Meier e Lea Häfliger. L’illustraziun da la cuverta da Pia Valär muossa ün fuonz da petroli (blau-verd) cun ün colibri chi svoula sur ün chalamer – üna reprisa dals motifs centrels dal cuntgnieu.

La vernissascha dal cudesch «Papardets» ho lö in sanda, ils 18 lügl 2026, a las 11.00 i’l ram dal festival Favella bella da la Chasa Planta Samedan, cun prelecziun e discuors cun l’autura. Per l’accompagnamaint musical pissera Pius Baumgartner.

Nina Dazzi edescha sieu prüm cudesch cun var 70 poesias. Ün motiv centrel da sia lirica es l’increschantüna.

FOTO MATTHIAS HEHLEN